

УДК 069.12:159.95

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-6(344)-1-171-179

Караманов Олексій Владиславович,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, Україна.

ank@online.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0067-0747>

Киричук Лідія Ігорівна,

магістрантка спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»

Львівського національного університету імені Івана Франка,

керівник соціально-реабілітаційного гуртка

Радехівської школи мистецтв імені Митрополита А. Шептицького

Радехівської міської ради, м. Львів, Україна.

lidia_kyrychuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1393-0621>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ КОГНІТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ У ПРОЦЕСІ МУЗЕЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розвиток сучасних технологій музейно-педагогічної діяльності передбачає активне звернення до різних психічних аспектів розвитку особистості дитини, зокрема, таких процесів, як відчуття та сприймання, пам'ять, уява, мислення. Однією з домінуючих цілей музейно-педагогічної діяльності є оволодіння когнітивними операціями, які наблизять дітей до швидкого, повного, глибокого сприйняття смислу навчальної музейної інформації. Відтак, сформована здатність оволодівати смислом нової отриманої інформації, буде пропорційна здібностям для їх відтворення.

Когнітивні операції – це поєднання операцій аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування, конкретизації, узагальнення, систематизації та класифікації. Зазначені операції, представлені у вербальній або образній формі у процесі вирішення завдань або проблем, застосовують у музейно-педагогічній діяльності. Фундаментом їх розвитку є, перш за все, усвідомлена практична і навчальна діяльність у різних контекстах і на різному предметному матеріалі (Гилев, 2010, с. 27–32).

Порушена проблематика є малодослідженою у науковій літературі. Окремі її аспекти розглядали Є. Мастеніца (у контексті визначення соціокультурної місії регіональних музеїв), Г. Осборн (під час дослідження психологічних аспектів естетичного виду музейної комунікації), Ж. Піаже (у процесі розробки та опису різних когнітивних

теорій), М. Чесняк (під час вивчення психолого-педагогічних аспектів інтерпретації музейного предмета відвідувачами музею) та ін.

Мета нашого дослідження полягає у визначенні особливостей формування когнітивних операцій у процесі музейно-педагогічної діяльності у закладах позашкільної освіти.

Відомо, що провідним компонентом когнітивного розвитку дітей у позашкільному закладі освіти є суперечність, пов'язана з розвитком багатьох потреб. Головною вимогою є спілкування, завдяки, якому можливо опанувати соціальний досвід, у свою чергу ключовою частиною є попит на зовнішні враження, які призводять до розвитку пізнавальних здібностей дітей. Неможливо обійтись без потреби в рухах, які спонукають до засвоєння всієї системи різноманітних умінь і навичок отриманих в процесі музейно-педагогічної діяльності.

На думку науковців, початковим етапом мислення є виникнення проблемної ситуації. Основою проблемного навчання є когнітивний дисонанс, котрий з'являється внаслідок прагнення індивіда пізнати дещо нове й розширити кордони своїх знань. Це емоційний стан, який виникає, коли особистість має певні установки або знання, які не узгоджуються між собою, або коли виникає конфлікт між її переконаннями й зовнішніми обставинами. Відчуття когнітивного дисонансу виникає в ході розвитку розумового тезаурусу суб'єктів пізнання, до якого входять не лише інформаційні, а й інтелектуальні можливості розуму. Подолання цієї об'єктивної суперечності можливе за умови впровадження таких технологій навчання, які сприяють пізнавальній активності шляхом ефективної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників, а саме знаневого простору учнів і проблемних завдань, з якими вони стикаються на заняттях, та які призводять до когнітивного дисонансу, що, відповідно, стимулює їхню мовленнєво-розумову активність, а відтак і розвиває їхнє мислення (Римар, 2013, с. 98–101).

Музейний простір є оптимальним місцем, де можна проектувати, визначати й формулювати такі проблемні ситуації, які можуть бути невід'ємними у навчально-виховному процесі.

Ми знаємо, що мислення детерміноване практичною діяльністю (у нашому випадку когнітивною), яка, окрім іншого, передбачає сприйняття інформації та її обробку, пізнавальну самостійність, творчий пошук і відкриття нового. У процесі організації навчальної діяльності учні проходять певні рівні:

- *пізнавальний*, в якому дитина знайомиться з новим матеріалом, дії за визначеним алгоритмом, «із підказкою»;
- *репродуктивний*, коли дитина відтворює матеріал по «пам'яті», розв'язує однотипні завдання;
- *продуктивний (евристичний)*, під час якого дитина застосовує матеріал в нестандартних ситуаціях і розв'язаннях нетипових завдань, самотужки здобуває нову інформацію);

• *продуктивний (творчий)*, коли дитина реалізовує вміння здійснювати дослідницьку діяльність, логічно перетворювати й удосконалювати інформацію, самостійно конструювати об'єктивність стосовно до нової інформації (Набока, 2013, с. 111–114).

Інтерпретуючи вище вказані рівні на прикладі музею у співпраці з позашкільним закладом освіти, слід наголосити на важливості попередньої роботи з майбутніми відвідувачами щодо ознайомлення з особливостями функціонування музейних закладів та базовими принципами їх діяльності.

Зокрема, на етапі упізнання дитина ознайомлюється з новим музейним матеріалом (предметами, картинами), які ідентифікує та співставляє із відомими знаннями та пов'язує із відповідними когнітивними процесами.

Наступний етап передбачає відтворення, що має значення не лише для ефективного запам'ятовування, а й приговорювання актуальної інформації та обміну думками між однолітками у просторі музею.

На евристичному етапі важливо навчитися інтерпретувати музейний матеріал у нових контекстах та ситуаціях, що важливо для початку формування креативного мислення та творчих здібностей дитини.

Продуктивний рівень удосконалює вже набуті здібності, розвиваючи вміння пошукової діяльності у музейному просторі та якісної презентації знайдених матеріалів.

Вирішення проблем і розв'язання навчальних завдань у процесі пізнавальної діяльності відбувається за допомогою різних когнітивних операцій мислення, таких як:

- синтез, котрий з'єднує частини або елементи інформації в єдине ціле;
- аналіз за допомогою, якого можливо мисленнєво розподілити інформацію та проаналізувати власні вчинки і думки;
- порівняння, яке встановлює схожості й відмінності між досліджуваними об'єктами;
- абстрагування допомагає ігнорувати несуттєві ознаки і властивості, явища чи об'єкти, відповідним чином виокремлювати суттєві;
- узагальнення об'єднує низки явищ за певною ознакою;
- конкретизація дає хід міркування від загального до конкретного з наведенням релевантних прикладів;
- класифікація відносить певні явища до груп явищ чи конкретних понять до загального;
- категоризація формує й виокремлює категорії за подібними їм аналогічними сутностями ознак чи властивостей;
- концептуалізація осмислює інформацію та створює концепт, концептуальних структур і концептуальної системи у свідомості дитини;

- систематизація упорядковує явища чи предмети у певну систему;
- моделювання штучно відтворює структуру та властивість відображуваного об'єкта й відношень серед його елементами (Сардак, 2017, с. 19–24).

Усі зазначені вище операції є невід'ємною частиною когнітивних операцій, які впливають на відтворення знань, розуміння, застосування в стандартних і змінених навчальних ситуаціях, вміння висловлювати власні судження, ставлення, оцінки.

Наприклад, у просторі музею аналіз являє собою уявне розчленування предметів, явищ чи ситуацій для виділення складових елементів певної експозиції. Таким чином ми відокремлюємо та полишаємо неістотні зв'язки, які були дані від початку. Синтез абсолютно протилежний процесу аналізу, адже відновлює ціле, знаходячи суттєві зв'язки і відношення між різними предметами. Абстрагування уявно відокремлює одні ознаки і властивості предметів та явищ від інших, яким вони властиві. Виокремлення у процесі абстрагування ознак предмета і розгляд їх незалежно від інших його ознак стають самостійними операціями мислення, що готує ґрунт для глибокого узагальнення здобутого матеріалу. Узагальнення, класифікація і систематизація виявляються у мисленнєвому об'єднанні предметів, явищ у групи за істотними ознаками, виокремленими у процесі абстрагування. У той же час моделювання лає змогу мисленнєво відтворити певний процес, до якого були причетні музейні предмети та передати відповідну атмосферу.

Водночас когнітивна діяльність виконує низку важливих функцій, таких як:

- розуміння інформації;
- усвідомлення сприйнятого;
- розв'язання проблемних завдань;
- активізація розумової діяльності, тоді як бракує засобів і способів досягнення мети;
- генерування нових ідей за обставини їхньої доцільності у процесі діяльності;
- розуміння знання, аналіз його змісту та методів пізнання, своїх дій, самопізнання тощо (Когнітивна психологія, 2012, с. 3–16).

У просторі музею когнітивна діяльність безпосередньо пов'язана із креативною (творчою) діяльністю, коли відбувається інтерпретація експонатів і у цьому задіяні усі функції когнітивного мислення, які допомагають осмислити нову отриману інформацію на основі набутого досвіду та засвоєних знань. Заклад позашкільної освіти сприяє такій творчій продуктивній співпраці, формуючи відповідне середовище.

Н. Дружинін визначив критерії креативності, на основі яких розглядається комплекс певних властивостей інтелектуальної діяльності, а саме:

- швидкість та чисельність ідей, які виникають за один період;
- оригінальність та здатність продукувати «рідкісні» ідеї, котрі відрізняються від типових і загальноприйнятих;
- сприйнятливість та чутливість, до незвичайних деталей і суперечностей, здатність швидко й гнучко переключатися з однієї ідеї на іншу;
- метафоричність та готовність працювати не покладаючи рук у фантастичному контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок, а також здібність бачити складне у простому й навпаки (Дружинин, 2002, с. 141–142).

Зазначені критерії у повній мірі можна використовувати на заняттях, спрямованих на застосування елементів різних стратегій мислення, зокрема, *інтеріоризації*, *екстеріоризації*, *проблематизації та рефлексії* (Караманов, 2014, с. 459–460).

Застосовуючи стратегію *інтеріоризації*, можна акцентувати увагу (шляхом пояснення, розповіді, переконання) на засвоєння зовнішніх дій з музейними експонатами (показ визначних експонатів, коментар до відомих історичних документів, реконструкція знаних історичних подій).

Якщо мова йде про стратегію *екстеріоризації*, важливо проводити апеляцію до попереднього досвіду з історії певного періоду, спираючись на елементи асоціативно-образного мислення (шляхом бесіди, навіювання, словесних конструкцій «пригадайте відомі пам'ятки», «ви знаєте, як виглядало це місце у певний історичний період», «як відомо, ця місцевість вирізняється такими особливостями») та переходити до практичної роботи на експозиції (вікторина, кейс-метод, коментування, прийом руху) для формування відповідних вмінь і навичок, досвіду творчої діяльності.

Під час застосування стратегії *проблематизації* у просторі музею необхідно виконати постановку навчальної проблеми, визначити шляхи її розв'язання та розгортати діяльність на експозиції (аналіз, синтез, індукція, дедукція, порівняння, мозковий штурм, контент-аналіз). Важливо виявити суперечність та проблему, розв'язання якої було б цікавим та повчальним для всебічного розуміння та засвоєння матеріалу (прийоми порівняння, цитування та ін.).

Під час застосування стратегії *рефлексії* варто акцентувати на різних деталях експозиції та фіксувати образи, які формуються завдяки новим враженням. Важливо стимулювати мислення учнів для самостійного конструювання процесу навчання в музеї (прийоми ідентифікації, «зараження», метод диспуту) та самостійного визначення його результату (для інтерпретації різних фактів, подій, явищ) (Караманов, 2014, с. 459–460).

Когнітивні операції, які ми проаналізували, можуть бути ефективно використані у різних музейних установах та позашкільних закладах освіти, адже стимулюють поєднання гурткової і красназавчо-

дослідницької діяльності, що потребує постійного тісного контакту учнів і педагога в умовах музейного середовища (Поліщук, 2013, с. 109).

Відтак, когнітивні операції повинні не лише забезпечувати здатність повноцінно сприймати інформацію, а й навчитися сприймати, маніпулювати, застосовувати до конкретних життєвих ситуацій та інтерпретувати цю інформацію. Це спосіб отримання нових знань на основі наявних знань. Учні також повинні розвивати певні навички та вміння поводитись із знаннями з різних джерел. Важливо вміти формувати власне ставлення до фактів і проблем, вміти прислухатися до думки інших людей і знаходити спільний спосіб подолання проблем.

Отже, особливостями формування когнітивних операцій у процесі музейно-педагогічної діяльності у закладах позашкільної освіти можна визначити їх спрямованість на розвиток дивергентних здібностей дитини, формування їхньої творчої уяви та інтелекту загалом., що виявляється у наявності нестандартних та оригінальних ідей під час розв'язання проблемних завдань, спільної діяльності, прийнятті неординарних рішень.

Перспективами даного дослідження можна визначити поглиблений аналіз різних когнітивних операцій та стратегій мислення для формування між предметної картини світу в умовах взаємодії академічної і неформальної освіти.

Список використаної літератури

- 1. Гилев А. А.** Систематизация когнитивных операций. *Вестник Самарского государственного технического университета*. 2010. Том 7, № 3. С. 27–32.
- 2. Валенкевич О. В.** Становлення та розвиток музейної педагогіки. *Проблеми освіти: наук-метод. зб.* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 48–52.
- 3. Дружинин В. Н.** Психология общих способностей. СПб. : Питер, 2002. 368 с.
- 4. Караманов О. В.** Критичне мислення у просторі музею: можливості розвитку у співпраці з учнями та студентами. *Rocznik Polsko-Ukraiński* / pod. red. K. Rędzińskiego, D. Herciuka. Częstochowa-Lwów : Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, 2014. Т. XVI. S. 455–462.
- 5. Когнітивна психологія в контексті дослідження пам'яті людини** / С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія і педагогіка. 2012. Вип. 20. С. 3–16.
- 6. Набока Б. С.** Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. *Наукові записки КНТУ*. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград, 2013. Вип. 93. С. 111–114.
- 7. Поліщук Л.** Музейна педагогіка в позашкільлі. Практика. З досвіду гурткової та краєзнавчо-дослідницької діяльності. *Волинський музейний вісник: наук. зб.* Вип. 5: Музейна педагогіка. Теорія і практика / упоряд. А. Силук. Луцьк, 2013. С. 109–112.
- 8. Римар С. П.** Морально-філософське осмислення проблеми когнітивного дисонансу. *Наукові записки КНТУ*. Кіровоград, 2013. Вип. 14. С. 98–101.

9. Сардак С. Є., Соловйова Д. В. Генеза та потенціал когнітивної науки. *Економічна теорія та історія економічної думки*. Дніпропетровськ, 2017. Вип. 7. С. 19–24.

References

- 1. Hylev, A. A.** (2010). Systematyzatsiia kohnityvnykh operatsii [Systematization of cognitive operations]. *Vestnyk Samarskoho hosudarstvennoho tekhnicheskoho unyversyteta – Bulletin of the Samara State Technical University*, 7, 3, 27-32 [in Russian].
- 2. Valenkevych, O. V.** (2015). Stanovlennia ta rozvytok muzeinoi pedahohiky [Formation and development of museum pedagogy]. *Problemy osvity – Problems of education*, 85, 48-52 [in Ukrainian].
- 3. Druzhinin, V. N.** (2002). Psihologiya obshchih sposobnostej [The psychology of general abilities]. SPb.: Piter [in Russian].
- 4. Karamanov, O. V.** (2014). Krytychne myslennia u prostori muzeiu: mozhlyvosti rozvytku u spivpratsi z uchniamy ta studentamy [Critical thinking in the museum space: opportunities for development in collaboration with students]. *Rocznik Polsko-Ukraiński – The Polish-Ukrainian yearbook* / pod. red. K. Rędzińskiego, D. Herciuka. (Vols. XVI), (pp. 455-462). Częstochowa-Lwów: Wydawnictwo im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie [in Ukrainian].
- 5. Maksymenko, S. D., & Pasichnyk, I. D.** (Eds.). (2012). Kohnityvna psykhologhiia v konteksti doslidzhennia pamiaty liudyny [Cognitive psychology in the context of human memory research]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho unyversytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Psykhologhiia i pedahohika – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series: Psychology and pedagogy*, 20, 3-16 [in Ukrainian].
- 6. Naboka, B. S.** (2013). Piznavalna diialnist yak osnova rozvytku osobystosti uchnia [Cognitive activity as a basis for the development of the student's personality]. *Naukovi zapysky KNTU. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific notes of the KNTU. Series: Pedagogical sciences*, 93, 111-114 [in Ukrainian].
- 7. Polishchuk, L.** (2013). Muzeina pedahohika v pozashkilli. Praktyka. Z dosvidu hurtkovoï ta kraieznavcho-doslidnytskoi diialnosti [Museum pedagogy in out-of-school. Practice. From the experience of group and local lore research activities]. *Volynskiy muzeinyi visnyk – Volyn Museum Bulletin*. (Vols. 5: Muzeina pedahohika. Teoriia i praktyka), (pp. 109-112). Lutsk [in Ukrainian].
- 8. Rymar, S. P.** (2013). Moralno-filosofske osmyslennia problemy kohnityvnoho dysonansu [Moral and philosophical understanding of the problem of cognitive dissonance]. *Naukovi zapysky KNTU – Scientific notes of the KNTU*, 14, 98-101 [in Ukrainian].
- 9. Sardak, S. Ye., & Soloviova, D. V.** (2017). Geneza ta potentials kohnityvnoi nauky [Genesis and potential of cognitive science]. *Ekonomichna teoriia ta istoriia ekonomichnoi dumky – Economic theory and history of economic thought*, 7, 19-24 [in Ukrainian].

Караманов О. В., Киричук Л. І. Особливості застосування когнітивних операцій у процесі музейно-педагогічної діяльності

Автори статті розкривають різні аспекти когнітивної діяльності у просторі музею. Вони акцентують увагу на особливостях формування когнітивних операцій у процесі музейно-педагогічної діяльності та виходять з того, що музейний простір є оптимальним місцем, де можна проектувати, визначати й формулювати різні проблемні завдання для учнів. У статті наголошено, що початковим етапом мислення є виникнення проблемної ситуації, яка може розкрити інтелектуальні можливості дитини.

У статті проаналізовано рівні мисленнєвої діяльності та різні когнітивні операції мислення, які автори адаптують до музейного простору та позашкільного закладу освіти, наголошено, що когнітивна діяльність безпосередньо пов'язана із креативною діяльністю; наведено приклади застосування стратегій мислення у просторі музею.

Ключові слова: когнітивні операції, мислення, когнітивна діяльність, музейно-педагогічна діяльність, креативність, музейний простір, учні, позашкільний заклад освіти.

Караманов А. В., Киричук Л. И. Особенности использования когнитивных операций в процессе музейно-педагогической деятельности

Авторы статьи раскрывают различные аспекты когнитивной деятельности в пространстве музея. Они акцентируют внимание на особенностях формирования когнитивных операций в процессе музейно-педагогической деятельности и исходят из того, что музейное пространство является оптимальным местом, где можно проектировать, определять и формулировать различные проблемные задания для учащихся. В статье отмечается, что начальным этапом мышления является возникновение проблемной ситуации, которая может раскрыть интеллектуальные возможности ребенка.

В статье проанализированы уровни мыслительной деятельности и различные когнитивные операции мышления, которые авторы адаптируют к музейному пространству и внешкольному учебному заведению; отмечено, что когнитивная деятельность непосредственно связана с креативной деятельностью; приведены примеры применения стратегий мышления в пространстве музея.

Ключевые слова: когнитивные операции, мышление, когнитивная деятельность, музейно-педагогическая деятельность, креативность, музейное пространство, ученики, внешкольное учебное заведение.

Karamanov O., Kyrychuk L. Peculiarities of Application of Cognitive Operations in the Process of Museum Pedagogical Activity

The authors of the article reveal various aspects of cognitive activity in the museum space. They focus on the peculiarities of the formation of

cognitive operations in the process of museum-pedagogical activities and proceed from the fact that the museum space is the optimal place, where you can design, identify and formulate various problem tasks for students. The article emphasizes that the initial stage of thinking is the emergence of a problematic situation that can reveal the intellectual capabilities of the child.

The article analyzes the levels of thinking and various cognitive operations of thinking, which the authors adapt to the museum space and extracurricular educational institution, it is emphasized that cognitive activity is directly related with creative activity; examples of application of thinking strategies in the museum space are given.

Key words: cognitive operations, thinking, cognitive activity, museum-pedagogical activity, creativity, museum space, pupils, out-of-school educational institution.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2021 р.

Прийнято до друку 24.09.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.